

DNA-forskning

Stjärnasläkten är en av de äldsta DNA-bekräftade släkterna i Sverige. DNA-släktforskaren Jakob Norstedt har träffat Cornelia Colliander, den sista personen i livet i ätten Stiernhielm och berättar om hur han spårade släktens anfäder, född på 1420-talet.

TEXT: JAKOB NORSTEDT

Dimmorna kring Stjärnasläkten skingras med DNA

Cornelia Colliander, en kvinna i 90-årsåldern boende i Helsingfors, talar med en lite ålderdomlig svenska med en aning tysk accent. Hon möter mig i sitt hem i den finska huvudstaden och vi bläddrar i buntar av gamla släkthand-

lingar som hon tagit fram samtidigt som hon berättar om sin släkt. Hon är född 1925 och den sista personen i livet i den adliga ätten Stiernhielm, en släkt som på 1630-talet kom till Livland i nuvarande Estland och Lettland, ett område som då tillhörde Sverige.

Cornelias mor hette Hendrika van Overdam. Hon var holländska och cancadansös.

– Hon träffade min far Karl von Stiernhielm när hon var på turné i Riga på 1910-talet. Jag har själv alltid älskat att dansa, berättar Cornelia.

Karls familj var först misstänksam mot dansösen men när hon födde sonen Nils blev hon accepterad. Familjen hade brist på söner som skulle kunna föra namnet vidare och Nils var efterlängtd.

Dna-forskaren Jakob Norstedt

● Jakob Norstedt är en av medlemmarna i SSGG – Svenska Sällskapet för Genetisk Genealogi. Vid sidan av sitt arbete som elektronikingenjör ägnar han sig åt uppdragsbaserad DNA-släktforskning. När han började DNA-släktforska för fem år sedan ville han först säkra linjer till sina anfäder som var bergsmän vid Stora Kopparberget. Detta ledde till att han även började DNA-kartlägga andra bergsmanssläkter i bygden runt Falun, som till exempel Stjärnasläkten.

Jakob Norstedt är intressad av bergsmanssläkter.

NILS VON STIERNHIELM föddes 1916 på godset Wassula utanför Tartu i Livland, det som snart skulle bli Estland. Första världskriget pågick och Tyskland hade intagit Baltikum. När ryska revolutionen bröt ut spred

IBL BILDBYRÅ

Ämbetsmannen och skalden Georg Stiernhielm, född 1598, är den mest kända personen i Stjärnasläkten. Till höger släktens vapensköld.

Cornelia Colliander berättar gärna om sin släkt, vars stamfader föddes på 1420-talet. Se Stjärnasläktens antavla på sidan 57.

JAKOB NORSTEDT

sig upprorsstämningarna snabbt i Tartu. Den balttyska adeln, till vilken von Stiernhielm räknades, mördades eller skickades till Sibirien. De som kunde flydde västerut och familjen von Stiernhielm kom till Tyskland. Där fick Nils så småningom fyra systrar varav Cornelia var näst yngst.

Cornelias barndom blev händelserik. Hon föddes i Freiburg men familjen flyttade efter några år till den lilla badorten Misdroy vid Östersjökusten, det som nu är Miedzzydroje i Polen. Hitler tog makten när Cornelia var åtta år gammal. Hon minns att de köpte en radio för att kunna följa med i vad som hände och att hon kände att stämningen blev allt mer orolig. En klasskamrat fördes gråtande bort mitt under lektionen.

”Den balttyska adeln, till vilken von Stiernhielm räknades, mördades eller skickades till Sibirien.”

– Läraren sade att hon skulle till ett barnhem men sedan hörde jag att Ilse hade haft judiska föräldrar.

CORNELIAS PAPPA insåg att det var dags att åter fly, att lämna Tyskland. Han åkte till Sydafrika för att rekognosera, först till den tyskspråkiga provinsen Sydvästafrika men sedan

vidare söderut. Han köpte en vingård nära Kapstaden och reste hem för att hämta familjen. Men på båten blev han sjuk och avled strax efter att den anlant till Hamburg.

Vingården väntade i Sydafrika och mamma Hendrika var fast besluten att inte bli kvar i Tyskland så hon tog hon sina fyra flickor och gav sig iväg för att bli vinodlare. Cornelia fick sin uppväxt på gården som de döpte till Lievland. Hon blev kvar och arbetade bland annat som lärare innan hon 1949 reste till Sverige för att bli au pair. I Sverige träffade hon en finlandssvensk man och tack vare honom lärde hon sig sedermera svenska.

– Bibeln!
Cornelia ropar plötsligt till när vi

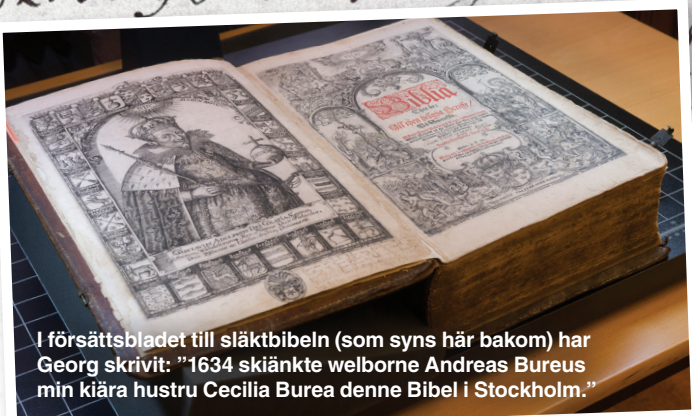

1634. Klein Der Welt: Andreas Bureus min Kära hustru Cecilia Burea
 minur Bibel. i Stockholm.

J. N. 1598. Die 7. Augusti, circa ortum ☉. ap. Caprimontem in villa
 sum Georg Stiernhielm, parentibus
 Marina Mattzdotter.

inter 11. & 12. meridie nata est
 Laurentio Engelberti Bures, & Ma

Anno N. D. 1630. Die 3. January Matrimonio copulati sumus in

I försättsbladet till släktbibeln (som syns här bakom) har Georg skrivit: "1634 skänkte welborne Andreas Bureus min kiära hustru Cecilia Burea denne Bibel i Stockholm."

➤ talar om vad som återstår av livet på släktgodset Wassula.

– Bibeln som vi hade där hemma kom bort när vi flyttade till Sydafrika men jag fick tillbaka den. Den dök upp på ett antikvariat i Warszawa och jag skänkte den till biblioteket i Uppsala.

Cornelia talar om familjebibeln som från början tillhörde Cecilia Burea, hustru till släktens anfader Georg Stiernhielm.

– Bibeln låg hemma på ett vackert bord vid fönstret, med en grön samsetsduk över, minns Cornelia. Vi fick inte röra den.

Dagen efter mitt Helsingforsbesök är jag i Uppsala och ber att få titta på bibeln. Den hämtas upp ur arkivet och det är med stor vördnad jag börjar bläddra i den. Försättsbladet är fyllt av släktnoteringar från dess första decennier. Överst har Georg Stiernhielm antecknat med sirlig stil: »1634 skänkte welborne Andreas Bureus min kiära hustru Cecilia Burea denne Bibel i Stockholm.»

Andreas Bureus var Cecilias farbror och en av de tre bröder som adlades Bure på 1620-talet. Ett av

”Bibeln försättsblad är fyllt av släktnoteringar från dess första decennier.”

hans uppdrag hade varit att övervaka tryckningen år 1618 av just denna bibelupplaga, Gustaf II Adolfs bibel.

CORNELIAS LIVLÄNDSKA släkt har alltså sitt ursprung i den tid när Livland var en del av det svenska riket. Anfadern Georg Stiernhielm förlänades 1636 godset Wassula och ättlingar till honom levde här i nära 300 år. Det svenska språket dog dock ut efter bara någon generation och ersattes av tyska.

Georg Stiernhielm föddes 1598 på Gammelgården i Kniva öster om Falun i Kopparbergslagen. Han hette som ung Göran Olsson Lilja och var son till bergsman Olof Marvardsson och Karin Mattsdotter. Även modern var av bergsmanssläkt.

Han fick en gedigen utbildning. Som 16-åring studerade han i Greifswald i det som så småningom skulle bli Svenska Pommern. Därefter vistades han i tio år vid universitetet i Leiden i Holland varifrån han gjorde flera längre resor och besökte katolska länder som Frankrike och Italien. Han blev humanist och filosof, jurist och matematiker.

Eftersom han var så mångsidig blev han uppskattad av staten när han efter studierna återvände till Sverige. 1629 hade Sverige övertagit områden i Baltikum från Polen. Dessa kallades svenska Livland och 1630 sändes Göran Olsson Lilja, som assessor vid hovrätten i Dorpat (senaere Tartu). Året efter adlades han Stiernhielm. Han styrde upp rättsväsendet i Livland, han skötte statsarkivet och han införde ett nytt viktsystem. Han förväntades ställa upp på det mesta och han var tålmodig. En gång när drottning Kristina ville ge honom ytterligare ett uppdrag brast det dock för Georg, berättar Cornelia. Han förvånade drottningen med vad som i efterhand beskrivits som »öppet och grovt tal».

Georg Stiernhielm förlänades godset Wassula i Livland 1636. Här bodde ättlingar till honom ända fram till 1900-talets början. Fotot ovan är taget vid godset och kommer från Stiernhielms familjesamling. Till höger medaljong av Georg Stiernhielm från hans min-

JAKOB NORSTEDT

Georgs lön var inte hög men 1636 förlänades han trots allt godset Wassula utanför Tartu som sedan fanns i släkten ända till 1900-talet.

DEN SVENSKA skaldekonstens fader blev Georg Stiernhielms epit. Han var inte skald från början men med sin allmänbildning och språkbegåvning skrev han ofta tillfälliga verser och festdikter till hovet. Han fascinerades av det svenska språket och ville under trettioåriga kriget skapa ett hjälteepos om Herkules. Genom att använda det antika versmåttet hexameter men dikta på svenska på ett nytt, saftigt och kraftfullt sätt skapade han verk som håller än i dag.

Georg Stiernhielm dog 1672. Han hade önskat att det skulle stå skrivet »Han levde glad så länge han levde» på hans gravsten men så blev det inte.

JAKOB NORSTEDT

Stjärnan som det adliga namnet Stiernhielm kommer ifrån kan ses i ett fönster i Vika kyrka utanför Falun.

– Ryssarna hade härjat och Wassula var nedbränt och förstört, säger Cornelia. Han dog fattig och hans kista stod i tre år i Klara kyrka i Stockholm i väntan på pengar till begravning.

Kistan flyttades till Sänga kyrka på Svartsjölandet i Mälaren. Vid en ombyggnad i slutet av 1700-talet placerades alla kistor i bårhuset men när de sedan skulle återföras var Stiernhielms borta.

– Vet du varför den försvann? frågar Cornelia mig. Den hade stulits eftersom koppar var en eftertraktad metall som behövdes till brännvinsdestillatorer. Stiernhielms begravningsvapen finns dock fortfarande i kyrkans kor.

Georgs liv är väl beskrivet men vi vet inte mycket om släktens ursprung. Några ledtrådar nämns i samband med hans

adlande 1631. Han behövde motivera sin härkomst och han hänvisade till sin farfars farfar Markvard med sina två bröder Olof och Hans som levde i Vikabygden på 1400-talet. Markvard bar en sexuddig stjärna i sitt vapen vilket gjorde att Georg adlades Stiernhielm. En likadan stjärna från brödernas tid finns fortfarande i glasfönstret ovanför koret i Vika kyrka. Där finns även en stor gravhäll i golvet för Georgs farfars bror Jöran Olsson med hustru Malin Hansdotter.

DE TRE BRÖDERNA nämns i en handling från Lagmanstinget på Kopparberget i januari 1473. De ställdes till svars i ett mål om godset Noret strax utanför Falun. I texten kallas de »jämna sambröderna Olof Olsson, Markvard Olsson och Hans Olsson». Eftersom de kallades Olsson förstår vi att deras far hette Olof.

Bröderna finns även med i den släkttavla som Vasakungarnas genealog Rasmus Ludvigsson ritade på 1500-talet. Han påstår dessutom ➤

► att fadern som kallades Olof Nilsson »war komen aff Danmark».

Efter Georg Stiernhielms död fanns ett behov av att förstärka hans anor. Han hade blivit ryktbar för sitt skaldande och blev viktig för den svenska självbilden. Därför byggdes berättelsen på med den ena påhittade detaljen efter den andra tills höjdpunkten nåddes 1853 när CG Kröningssvärd skrev i sin urkunds-samling Diplomatarium Dalecarlicum att: »Nils Olsson av danska släkten Stierna var en herreman i Skåne vilken under kung Erik VII Menveds regering var dansk riksdrott men begick förräderi och blev fredlös varefter han ska ha slagit sig ner i Sverige. Hans ättling i fjärde led var Olof Nilsson Stjärna».

Detta finns det inget som helst stöd för i primärkällor från 1400-talet. Det enda som varit känt är att de tre brödernas far hette Olof, troligen Nilsson, och att det är rimligt att han på något sätt hade anor i Danmark.

DNA-TEKNIKEN som kommit på senare år har givit nya möjligheter att få en bättre bild av Georg Stiernhielms ursprung. Genom att testa nu levande personer kan deras anor spåras. Principen är att skillnader mellan människors och släkters DNA växer allt eftersom små slumpmässiga förändringar, mutationer, uppstår. Storleken på skillnaden kan användas som mått på hur avlägset släktskapet är.

Det finns flera olika sätt att använda DNA för släktforskning. Ett är att titta på Y-DNA, alltså den manliga könskromosomen. Den ärvs efter faderslinjen, från farfar till far till son. Jag letade i det skriftliga källmaterialet släktlinjer från anfadern Olofs båda söner Olof och Markvard och fann två nu levande män som härstammade från dem, Olle Alvroth och Bengt-Erik Lind. Olle skulle om den traditionella släktforskningen stämma ha sitt ursprung på gården Storbo och vara ättling till Markvard Olsson och Bengt-Erik skulle via gården Rottneby vara ättling till Olof Olsson.

Stiernhielmsstenen restes på marken för Georgs födelsehem, Gammelgården i Kniva utanför Falun, 1928.

Jag DNA-testade Olle och Bengt-Erik och svaret visade att de verkligen har en gemensam ana som levde för omkring 600 år sedan. Dessutom kunde ytterligare en man som testat sig själv, Jouko Lindh i Finland, passas in som Stjärna-ättling på Rottnebyggen. Detta betyder att anfadern Olofs existens är bekräftad och att han inte längre är enbart en mytisk figur. Släkten tillhör haplogrupp R1a och den karakteristiska mutationen heter YP6378. Om nya testade i framtiden visar sig ha YP6378 kommer de att kunna knytas till den stora Stjärna-släkten.

Stjärnagrenen som i mänsklighetens Y-DNA-träd kallas R1a-YP6378 har ingen känd koppling till Sverige före 1400-talet. Det är däremot tydligt utifrån placeringen i trädet att det finns ett ursprung i Centraleuropa några hundra år tidigare. Detta ger ett visst stöd för att Olof skulle kunna »vara kommen av Danmark», i så

Efter att Jouko Lindh i Finland dna-testat sig kunde även han skrivas in som Stjärna-ättling.

”Jag fann två nu levande män som härstammade från sönerna Olof och Markvard.”

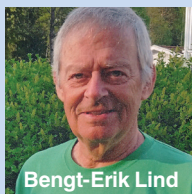
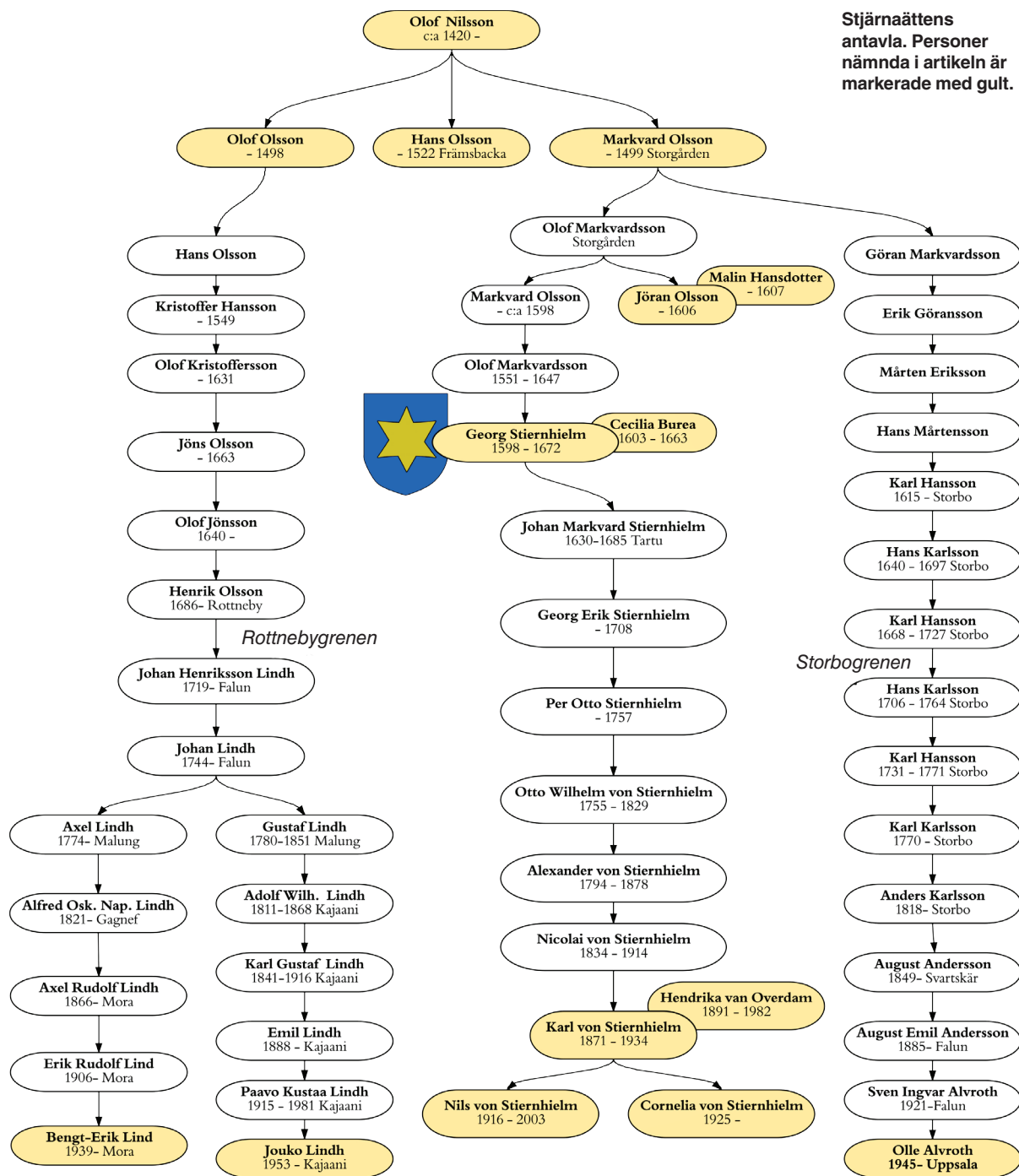
fall en etapp i förfädernas flyttning söderifrån.

Den mest kände i den gamla Stjärnasläkten är Georg Stiernhielm. Ett minnesmärke skulle resas över honom i början av 1900-talet, helst på platsen där han föddes. Men källorna var inte tydliga så osäkerheten kring den exakta födelseplatsen var stor eftersom familjen hade rört sig i bygden. Den hade bott på både Svartskär och Diskarvet förutom Gammelgården men flyttningarnas tidpunkter var osäkra.

BYGDEFORSKAREN Helmer Lagergren visade genom att följa familjen i jordeböcker att det var Gammelgården som var Georgs födelseplats. Detta har nu bekräftats av den återfunna familjebibeln där Georg själv har antecknat att han föddes där.

Vika Hembygdsförening köpte 1927 tomten där gården hade stått. Ett lämpligt klippblock utsågs i »Sundgrens hage» söder om Strand i närheten och en skicklig bergsprängare anlätades. Stenen avtäcktes hösten 1928 vid en högtidlig ceremoni där Svenska Akademiens ständige sekreterare Erik Axel Karlfeldt höll tal.

Ätten von Stiernhielm är nu utslocknad. Cornelias bror Nils dog wbarnlös 2003 och Cornelia är sist kvar. Jag lämnar henne med en sällsam känsla av att ha fått kontakt med en annan tid. Godset Wassula i Livland. De gamla bergsmännen vid Stora Kopparberget. Georg Stiernhielm har blivit levande för mig. ●

Bengt-Erik Lind

Stjärnasläkten

● Stjärnasläkten kallas i mänsklighetens Y-DNA-träd för R1a-YP6378. Genom att DNA-testa två personer som återfinns längst ner på två av grenarna, Olle Alvroth och Bengt-Erik Lind, kunde DNA-släktforskaren Jakob

Norstedt visa att de bägge hade en gemensam ana som levde för omkring 600 år sedan. En tredje gren i denna släkt, den adliga ätten Stiernheim, är på utdöende. Där är Cornelia Colliander den sista som är kvar i livet.